

ČAKOVEČKA UTVRDA I NEGDAŠNJE UTVRDE UZ RIJEKU MURU

Međimurje se nalazi na krajnjem sjeveru Hrvatske i okruženo je rijekama Murom na sjeveru i sjeveroistoku te Dravom na jugu. Taj se trokutasti i nevelik nizinski predjel (729,5 km²) najvećim dijelom sastoji od aluvijalnih nanosa (najviša je točka vrh Mohokos 347 m), a ujedno je sa 126.500 stanovnika i najgušće naseljeno područje Hrvatske (164,2 stanovnika na km²). Iako je stoljećima bilo u sastavu ili pod velikim utjecajem Mađarske, danas je to područje uglavnom naseljeno Hrvatima jer predstavnici manjina (Mađari, Slovenci, Albanci i Romi) čine tek 4 posto populacije.

Na Međimurje su značajno utjecale rijeke koje ga okružuju jer su često poplavljivale i mijenjale svoj tok, posebno Mura koja je zbog geoloških značajki i brojnih klizišta često svoj tok pomicala prema sjeveru.

Međimurje zaista ima mnogo specifičnosti, a posebno je bogato svojom glazbenom tradicijom, primjerice njemačka himna skladatelja Josepha Haydna ima prepoznatljive motive stare međimurske pjesme *Stal se jesem*. Nazivaju ga i parkom Hrvatske (*Hortus Croatiae*). No zanimljivo je da ima i jednu pomalo neobičnu značajku – praktički nema sačuvanih utvrda. Čak ni dvoraca, osim nekoliko novovjekih kurija. To Međimurje značajno razlikuje od obližnjeg Zagorja ili Podravine, a vjerojatno je povezano sa sustavnim rušenjima mađarskih utvrda u 19. st. U temeljitom pregledu hrvatskih fortifikacijskih utvrda međimurske utvrde ne spominje ni Gjur Szabo koji je svoje djelo pisao prije Prvoga svjetskog rata, kada je to područje još bilo u sastavu Mađarske.

Jedina je iznimka grad Čakovec i njegov Stari grad smješten na mjestu negdašnje drvene utvrde po kojoj

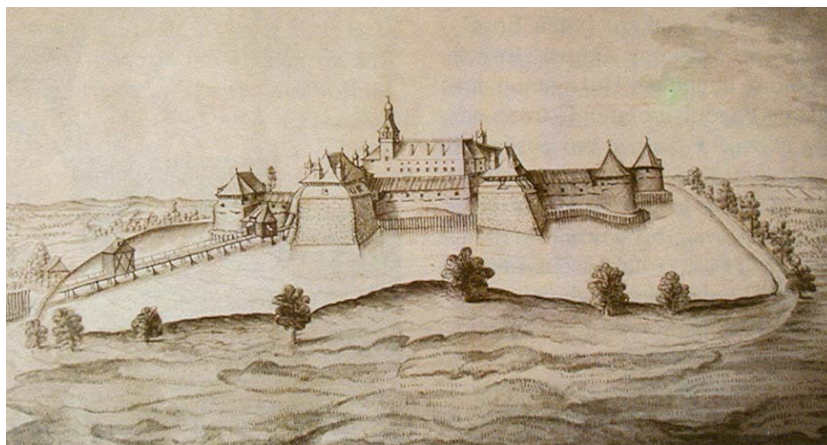
ČAKOVEC FORTRESS AND FORMER FORTIFICATIONS ALONG THE MURA RIVER

Unlike its neighboring areas, the region of Međimurje does not have many fortresses and castles. The fortress situated in Čakovec is believed to have been built in the 13th century. In fact, the town is thought to have been named after the owner of the fortress (Csaky). This fortification gained in significance in the 16th century when it became the property of the Zrinski family and one of borderline strongholds facing the Ottoman Empire. The Zrinski family built additions to the Čakovec fortress and constructed a number of fortifications along the Mura river. Best known of these former strongholds were situated in the localities of Legrad and Novi Zrin. The Novi Zrin fort was destroyed by Turks just several years after it was built. Following the Zrinski - Frankopan conspiracy and the fall of the Zrinski family, the fortress in Čakovec has changed many owners, while all other forts in the region were razed to the ground. At the present time, the main building of the Čakovec fortress accommodates a museum, and the park around the edifice is protected and properly maintained. Defense facilities of the fortress are studied and renovated and plans have even been made for filling the moat surrounding the fortress with water. This would be a major attraction for Čakovec.

je Čakovec i dobio ime. Ta se utvrda zvala Csaka-Tornya, Csak-Thurn, Scakerturn, Tschakertornia ili Chaktornya, a ime se povezuje s grofom Dimitrijem Čakom (Csaky), visokim dostojanstvenikom na dvoru kralja Bele IV., a poslije i hrvatskim banom, koji je navodno 1266., izgradio promatrački toranj okružen jarkom. Me-

đimurje se inače prvi put spominje u 13. st. (1203. i 1226.) u ispravama vesprimske i zagrebačke biskupije, kojih su se interesi upravo ovdje i preklapali.

Prije grofa Čaka Međimurjem su vladali mnogi plemići, a najpoznatiji su bili Očić, Buzad i njegov brat Mihalj. Nakon što su 1241. u Ugarsku

Pogled na čakovečku utvrdu (M. Stier)

provalili Tatari, te porazili ugarsko-hrvatskog kralja Belu IV. kod rijeke Šajo, u potrazi su za kraljem tijekom zime preko zaleđenih rijeka Dunava, Mure i Drave ušli i u Međimurje koje su porobili, zapalili i opustošili gotovo sve crkve.

Nakon Čaka Čakovec i Međimurje dobiva grof Henrik Gising koji je imao velike posjede u Ugarskoj, a slavonski je ban od 1267. do 1274. Iza Bele IV. došlo je do borbe za prijestolje, a od 1301. vlada ugarsko-hrvatskim prijestoljem Karlo Robert iz dinastije Anžuvina, u čijoj se jednoj ispravi iz 1333. Čakovec prvi put spominje kao utvrđeni grad. Naslijedio ga je Ludovik I. koji je 1350. Međimurje kao cjelovit posjed darovao erdeljskom vojvodi Stjepanu Lacković. Lacković je utemeljio pavlinski samostan u Šenkovcu blizu Čakovca, a od 1351. bio je ban Slavonije, Hrvatske i Dalmacije. Stradao je 1397. na "krvavom saboru" u Križevcima. Međimurje su dobili Kanižaji, pristaše kralja Žigmunda, a oduzeto im je 1405. kada je dano u zalog grofovima Celjskim za 40.000 dukata.

Kralj nije nikad otkupio Međimurje i Celjski su ga držali do 1456. i svog nestanka. Svim je njihovim posjedima vladao hrvatski ban Ivan Vitovec, a nakon što su njegovi nasljednici izgubili sva imanja, kralj Matija Korvin prodao je Međimurje budimskom veletrgovcu i bankaru Ivanu Ernuštu, inače švedskom Židovu. Ernušt je potom imenovan doživotnim hrvatskim banom, a obitelj je uzela naziv Čakovečki. Gašpar kao posljednji Ernušt umro je 1540. bez nasljednika. Posjede je pokušao oteti grof Petar Keglević, bivši hrvatski ban. Njega je 1547. iz čakovečke utvrde istjerao Nikola Zrinski, slavni sigetski junak, kojemu je kralj namijenio Međimurje za nikad namireni dug vezan uz održavanje konjaničke postrojbe. Dolazak Zrinskih u Čakovec i Međimurje značajno je obilježio cijeli kraj i čakovečku utvrdu te

Dio zidina utvrde i zvonik crkve

potaknuo gradnju drugih utvrda uz Muru od kojih danas nije ništa ostalo. Zrinski su u Čakovcu bili samo pet generacija, ali je njihov utjecaj na cjelokupni razvoj Međimurja i danas uočljiv. Svojim su slavim borbama s Turcima Čakovec i Međimurje proslavili širom ondašnje Europe. Uostalom Zrinski su odigrali i jednu od najsajnijih uloga u bogatoj povijesti hrvatskog naroda. Hrvatski velikaški rod Zrinskih vuče podrijetlo od Šubića Bribirskih koji

se spominju već u 11. st. Jedna je grana Bribirskih poslije dobila vlastelinstvo Zrin i od tada se dio te velikaške obitelji potpisuje kao Zrinski. S vremenom su stekli veliko bogatstvo, a na vrhuncu slave su bili upravo u doba Nikole Šubića Zrinskog. Posjedi su im se protezali u cijeloj Hrvatskoj, od Bakra do Čakovca, pa dalje u Prekmurje i Mađarsku. Međimurje je bilo najvrednije i najveće vlastelinstvo, a Čakovec sjedište cijeloga golemog posjeda.

Glavni ulaz u utvrdu

Nikola Šubić Zrinski (1508.-1566.) je 1541., nakon smrti brata Ivana, postao nasljednikom svih obiteljskih imanja i posjeda. Bio je hrvatski ban (1542.-1557.), a potom do smrti kapetan Sigeta i zapovjednik Mađarske južno od Dunava. Nakon što je kralj posebnom ispravom iz 1554. dao Zrinskima u vlasništvo međimursko vlastelinstvo, dobili su titulu grofova i novi grb. U dotadašnji su grb umetnuli grb Ernušta Čakovečkog.

Odmah nakon uvođenja u posjed, Zrinski je počeo sustavno preseljavati svoje podložnike s ugroženih pounskih i slavonskih posjeda. Stoga je međimursko vlastelinstvo gusto naseljeno, unatoč velikoj epidemiji (1553.-1555.) u kojoj je, kako se pretpostavlja, umrlo 12.000 ljudi. To je područje i poslije uspijevalo zadržati dio hrvatskoga izbjegličkog vala iz ratom ugroženih krajeva.

Bilo je različitih mišljenja o izgledu čakovečke utvrde u vrijeme dolaska Zrinskih. Mnogi su tvrdili da je utvrda bila primitivna te da je srušena i ponovno građena. Tek pomnije analize povijesnih izvora, te rezultati arheoloških i konzervatorskih istraživanja, daju nešto drugačiju sliku i utvrde i Međimurja tog doba. Da su obrambene kule i zidine bile vrlo čvrste svjedoči da Nikola Šubić Zrinski, unatoč dugoj opsadi i golemoj vojnoj sili nije uspio istjerati Keglevića, te da je utvrda napuštena tek pod određenim uvjetima. Stoga je Zrinski imao dobre temelje da iz čvrstog kastruma izgradi još jaču renesansnu tvrđavu.

Čakovečka je utvrda za gospodarenja Zrinskih doživjela mnoge graditeljske promjene, ali o tome nema sačuvanih dokumenata. Dakako da je obrambena funkcija mnogo važnija od stambene, uostalom to je slučaj i sa svim ostalim utvrdama koje se u to vrijeme grade ili preuređuju, kao i u obližnjem Varaždinu. O gradnji znamo samo posredno, po jednoj ispravi prema kojoj se pavlin-

ima daju neki posjedi te ih se oslobađa svih obveza osim gradnje utvrde. Prema graditeljskim ostacima može se zaključiti da su do kraja 16. st. oko novopodignutoga jednokatnog dvorca izgradili čvrsti sustav obrane. U vanjskom su obrambenom zidu zadržali postojeći sustav obrane s polukružnim kulama i nadogradili ga renesansnim bastionima koji su bili u stanju braniti obrambenu grabu. Čakovečka je utvrda postala mješanac staroga Wasserburga (vodene utvrde) i renesansne tvrđave.

Nikola Šubić Zrinski bio je nadaleko poznat po svojim velikim vojničkim uspjesima u borbama s Turci-

Palača u utvrdi i obnovljeni bastion

ma, a pošto je 1566. u bitci kod Sigeta herojski poginuo slavljen je kao "hrvatski Leonida", iako su ga neuspješno pokušavali svojatati i Mađari. No vjerojatno je bio i jedan od začetnika protestantizma u našim krajevima. Možda i ne i pravi pristaša, ali se pouzdano zna da mu je bio sklon. U to se vrijeme iz Ugarske širio kalvinizam, a iz Štajerske luteranstvo.

No ako je to za najmoćnijeg i jednog od najslavnijih Zrinskih sporno, za njegova nasljednika Jurja IV. Zrinskog (1549.-1603.) to svakako nije. On je otvoreno priznao da je protestant i počeo je proganjati katoličke svećenike. Istjerao ih je iz Međimur-

ja, opustošio crkve i doveo protestantske propovjednike. Katoličku su vjeru naviještali u Međimurju samo pavlini iz samostana Sv. Jelene u Šenkovcu, a zbog toga su bili proganjani i mučeni. Zamalo su im 1580. gnjevni protestanti srušili i samostan. Iako ga je i kralj Rudolf II. molio da prestane, te iako se Hrvatsko-slavonski sabor protivio protestantizmu, Juraj je to potpuno ignorirao, ali protiv njega nije pokrenuta nikakva akcija.

Juraj IV. je svojim velikim novčanim priložima za obranu Hrvatske i Ugarske stekao veliku moć. Upravu vlastelinstva preuzeo je sa 17 godina, a padom Sigeta granica se Otomanskog Carstva približila Me-

đimurju. Jurjev je zadatak bio spasiti obiteljski posjed i opravdati očevu žrtvu. Stoga je dovršio obrambeni sustav na Muri koji je započeo graditi njegov otac. Legrad je bio najistočnija međimurska utvrda velike strateške važnosti jer je sprečavala prodor Osmanlija u Međimurje i prema Štajerskoj. Stoga su je i nazivali "predziđe Štajerske", a u održavanje su bili uključeni i štajerski staleži, dok je kralj Masimilijan II. novčanim priložima potpomagao izgradnju koja je trajala od 1567. do 1572. Zrinski prema toj velikoj suvremenoj utvrdi, najjačoj poslije Kaniže na cijelom području, uvijek nose titulu "kapetani Legrada". Inače utvrda je bila smještena na sutoku Mure

i Drave i često je bila plavljena i potkopavana.

Legrad je bio samo prva u nizu utvrda uz Muru koji su još činili Dubrava, Kotoriba, Goričan, Podturen, Sveti Martin na Muri, Lapšina i Štrigova. Turci su u dva navrata 1586. opustošili Međimurje, spalili mnoga sela te gotovo 2000 stanovnika odveli u roblje. Ipak se nisu usudili napasti utvrđeni Čakovec. Još su veći problemi kad je nakon višemjesečne opsade 1600. pala Kaniža, snažna utvrda s ugarske strane rijeke Mure. Kaniža je postala središtem Kaniškog sandžakata, a Međimurje istureni jezičac u osmanskome teritoriju. Tu

Dio aule četvrtaste palače s kipovima

je utvrdu kršćanska vojska neuspješno pokušavala zauzeti u više navrata, a oslobođena je tek 1690. godine. Juraj IV. Zrinski je 1579. poveljom o privilegijama stanovnika podgrada stvorio uvjete za razvoj Čakovca kao slobodnog trgovišta. Privilegije su godinama proširivane, što je potaknulo dolazak novih stanovnika, ponajprije obrtnika i trgovaca. Juraj je, po uzoru na ostale protestantske velikaše, u Nedelišću pokraj Čakovca uređio vlastitu tiskaru. U nastojanju da postane županom Zaladske županije, Međimurje je vezao uz tu mađarsku

pokrajinu. Umro je 1603., a njegova su dva sina, Nikola VI. i Juraj V., odgajana u protestantskom duhu.

Hrvatski je sabor 1609. donio zaključak da se u Hrvatskoj i Slavoniji zabranjuje svaka druga vjeroispovijest osim katoličke. Tada započinju oštrije reakcije protiv protestanata. Hrvatski su svećenici, posebno pavlini, nastojali Jurja V. Zrinskog koji je, iako mlađi od svog brata, naslijedio oca preobratiti na katoličanstvo. To su i uspjeli jer se već 1613. javno odrekao luteranstva. Odmah je počeo tjerati protestantske svećenike iz Međimurja, a pavlini su Međimurjem počeli širiti katoličanstvo. Brzo

su obnovljene i posvećene stare i zapuštene crkve. Juraj V. je 1622. proglašen hrvatskim banom. Odmah se počeo isticati u borbama s osmanlijskom vojskom, ali su Turci dvaput (1623. i 1625.) provalili u Međimurje i vratili se u Kanižu s bogatim plijenom i mnogo zarobljenika. Juraj V. je na poziv kralja Ferdinanda II. sudjelovao u Tridesetogodišnjem ratu, gdje se isticao hrabrošću i vojnom vještinom. U vojnom ga je taboru 1626. (imao je 27 godina) u Požunu (Bratislavi) iz zavisti otrovao vrhovni zapovjednik carske voj-

Grb obitelji Zrinski

ske – grof Albrecht Wallenstein. Ostavio je dva malodobna sina – Nikolu i Petra.

Nikola VII. Zrinski (1620.-1664.) zajedno je s bratom završio humanističke znanosti u Grazu i retoričke znanosti na isusovačkom sveučilištu u Trnavi. Već je 1637. proglašen punoljetnim, a nakon deset godina postao je hrvatskim banom i to ostao do smrti. Nikola je bio nesumnjivo inspiriran slavnim djelima svog pradjeda čije je i ime nosio. I on se borio u Tridesetogodišnjem ratu gdje je zbog izuzetne hrabrosti dobio naslov "general svih hrvatskih četa". Proslavio se u mnogim bitkama s Turcima, izgradio jednu novu i jaku tvrđavu,

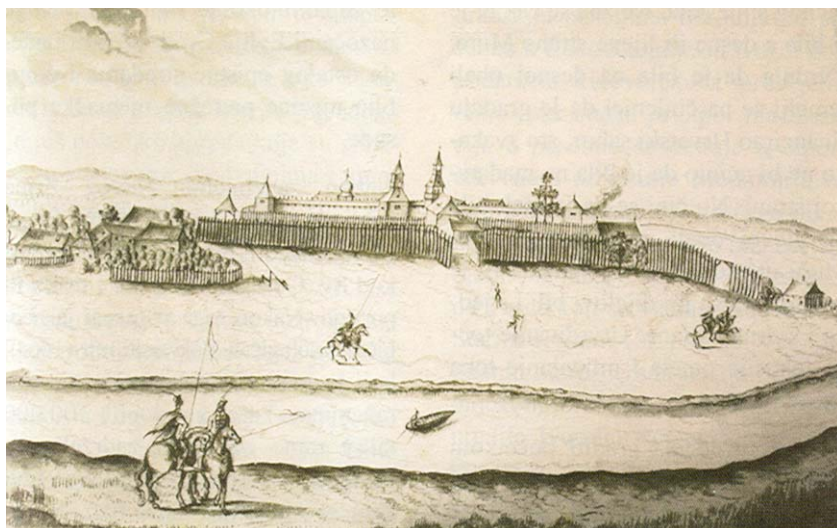

Ban Nikola VII. Zrinski u grafičkom prikazu Johanna Hoffmanna

a opsjedao je i Kanižu. U velikoj vojnoj akciji u siječnju 1664., kada su zauzete turske utvrde Brežnica, Bobovec (Bobača) i Siget, spalio je čuveni turski most pokraj Osijeka dug 6 km. To je snažno odjeknulo u cijeloj Europi. Za to je od francuskog kralja Luja XIV. dobio 10.000 talira i naslov para Francuske, a španjolski kralj Filip IV. učinio je Zrinskog vitezom reda *Zlatnog runa* (to se odlikovanje dodjeljivalo samo vladarima), papa Aleksandar VII. poslao mu je sliku vezenu u zlatu, njemački su ga vitezovi primili za svog brata, a Turci ga prozvali posebnim imenom koje u prijevodu znači – "željezni kolac".

Bio je i darovit pjesnik i napisao je najznačajniji mađarski spjev 17. st. *Adria Tengerenek Syrenaia*, posvećen uspomeni svog pradjeda (tiskan u Beču 1651.), koji je na hrvatski kao *Andrianskog mora sirena* preveo njegov brat Petar (tiskano u Veneciji 1660.). Upravo su ga na temelju tog djela svojatali Mađari, što je bilo osobito izraženo krajem 19. i početkom 20. st. Međutim otkriveno je njegovo vjerodostojno pismo zagrebačkom podžupanu Ivanu pl. Luciću, gdje izričito kaže na latinskom: "Svjestan sam toga i to ne niječem, da sam Hrvat i da sam Zrinski". Uostalom ustanovljeno je da je doveo i franjevce u Čakovec u kojemu je odlučio održavati sajmove. Franjevci su inače bili mahom Hrvati, što s pavlinima u Šenkovcu često nije bio slučaj. Dodatni razlog bio je u tome što je u nekim mjestima (Legrad, Podturen) još bilo ostataka protestantizma, koji se zadržao do kraja 18. st.

O slavi, raskoši i sjaju čakovečkog dvora Nikole Zrinskog ima i pismenih svjedočanstava turskog putopisca i diplomata Evlije Čelebije iz 1660. i nizozemskog Jakoba Toliusa iz 1661. Čelebija je po nalogu sultana stigao otkupiti zarobljenoga bihačkog kapetana Mustaj-bega, a u opisu zaista pretjeruje kada spominje da je u Čakovcu bilo 10.000 kuća, 2000

Stierov crtež utvrde u Legradu

dućana, 40 samostana, 7 palača banških kapetana i banski dvori s dvoranama ukrašenim mozaikom i mramorom. Tollius je mnogo vjerodostojniji i ponosan što može upoznati svjetski poznatog junaka te se divi obrambenim vrijednostima njegova dvora, utvrde i parka. Ističe da je u trijemoima bilo izvješeno zaplijenjeno tursko oružje sa sabljama čije su drške bile ukrašene zlatom i srebrom i korice optočene dragim kamenjem. Spominje oružarnicu, riznicu s bogatim zbirkaama starog novca, mnoštvo vrijednih slika te bogatu biblioteku. Od svega je toga, nakon mnogo peri-

petija, spašen dio biblioteke Zrinskih (424 sveska) i nalazi se u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Valja se malo zadržati na gradnji utvrde Novi Zrin koja je danas prešla u legendu, posebno stoga što su s njom usko povezani tragični događaji koji će kasnije uslijediti. Godine 1661. bile su zidine legradske utvrde toliko potkopane da se vojska htjela iseliti. Stoga je Nikola Zrinski odlučio izgraditi novu utvrdu koja bi mogla djelotvorno zaštititi Međimurje. Ona je izgrađena nešto istočnije od Legrada, ali se unatoč sačuvanim vedutama povjesničari i danas spore oko

Novi Zrin od nepoznatog autora

točnog smještaja. Ne zna se čak ni je li bila s desne ili lijeve strane Mure. Tvrdnja da je bila na desnoj obali temelji se na činjenici da je gradnju financirao Hrvatski sabor, što svakako ne bi učinio da je bila na mađarskoj strani. No čini se da je ipak bila na lijevoj obali, na mjestu gdje u Muru utječe potok Kanižnica, ali je moguće da su joj dijelovi bili i s jedne i s druge strane. Utvrđivanje točne lokacije ometa i mijenjanje toka rijeke Mure.

Utvrd se počela graditi početkom ljeta 1661. prema nacrtima vojnog graditelja Wassenhovena, a već je do Božića bila osposobljena za obranu. Iznad ulaza nalazio se grb Zrinskih s natpisom: "Sors bona, nihil aliud" (Treba samo sreća, ništa drugo). U gradnji utvrde sudjelovali su kmetovi susjednih županija, 500 do 1000 radnika na dan, a zapamćeno je da je sam Zrinski navozio zemlju za nasipe. Radovi su se na utvrdi nastavljali i u sljedećim godinama.

Gradnju nove utvrde Turci su shvatili kao provokaciju. Smatrali su da narušava zaključeni mir te da je treba srušiti. Zato su ju napadali i opsjedali u više navrata. Protiv njezine gradnje bio je i kralj Leopold jer nije htio prkositi Turcima. No Zrinski je 1664. odlučio uz pomoć carske i mađarske vojske zauzeti Kanižu. Opsada te utvrde trajala je nekoliko mjeseci, ali je ipak bila neuspješna. Potom se Zrinski povukao u Međimurje jer je pristizala golema turska vojska za koju se procjenjuje da je zajedno s pomoćnim radnicima i opskrbom imala 200.000 vojnika. Ta je vojska, sastavljena od Osmanlija i Tatara, nekoliko tjedana opsjedala Novi Zrin. Carska se vojska pod zapovjedništvom Raimonda Montecuccolija nalazila u blizini, ali nije pristigla u pomoć jer je navodno imala naredbu da se može uključiti samo ako osmansko napredovanje ugrozi Beč. Turci su zauzeli Novi Zrin, minirali i srušili njegove kule

te zapalili okolne palisade. Bio je nazočan i Evlija Čelebija, koji između ostalog opisuje stradanja i pogibiju njezine pretežno njemačke posade.

Nakon zauzimanja Novog Zrina turska je vojska krenula prema Beču. Montecuccoli im je priprečio put kod Sv. Gotharda na Rabi i teško ih porazio. Nakon toga potpisan je neobičan i nelogičan Vašvarski mir (1664.) koji je znatno više koristi donio poraženima. Turci su dobili 100.000 talira ratne odštete i zadržali sve osvojene gradove i teritorije, a Novi Zrin se nije smio obnavljati. Nezadovoljstvo tim mirom, i ukupnom politikom Beča prema Mađarskoj i Hrvatskoj, izazvalo je otvoreni otpor visokog plemstva. Jezgru urote protiv bečkog dvora činili su Nikola i njegov brat Petar Zrinski te mađarski velikaši Franjo Wesseleny, Franjo Nadasdy i Đuro Lippay. Urotničke planove privremeno je prekinula smrt Nikole VII. Zrinskog pod neobičnim okolnostima, u lovu na vepra, te iste 1664. godine.

Petar IV. Zrinski (1621.-1671.) nastanio se u Čakovcu nakon smrti svog brata i postao hrvatskim banom. Stao je na čelo urote, a pridružio mu se šurjak Fran Krsto Frankopan i zet Franjo Rakoczy. Pokušali su pomoć potražiti od francuskog cara, a neuspješno su pregovarali i s Venecijom i s Poljskom. Na kraju su se za pomoć obratili i Osmanskom Carstvu. I Francuzi i Turci su o pregovorima obavijestili Beč.

Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan bili su domamljeni u Beč na izmirenje s kraljem. Tamo su smjesti uhapšeni i potom osuđeni na smrt zbog veleizdaje, iako im je kao hrvatskim velikašima mogao suditi samo Hrvatski sabor. Smaknuti su 30. travnja 1671. u Bečkom Novom Mjestu. Istodobno su im sva imanja zaplijenjena u korist Carske komore iz Graza, ali je pljačka njihove imovine počela i prije osude. Bila je toliko

temeljita da carske komisije za službenu pljenidbu nisu više imale što popisati. U jednom popisu doslovno stoji da je "njemačka vojska uzela za sobom sve, tako da bolesnoj grofici Katarini Zrinski nije ostavila ni zdjele ni ražnja".

Nije nam namjera detaljnije objašnjavati sva zbivanja i posljedice tragične Zrinsko-frankopanske urote, u kojoj su potpuno stradale dvije najpoznatije hrvatske velikaške obitelji, te sve teške posljedice koje je Hrvatska zbog toga snosila. O tome je zaista puno napisano. Spomenut ćemo samo da su posmrtni ostaci Petra Zrinskog i Frana Krsta Frankopana brigom družbe *Braća hrvatskog zmaja* 1918. preneseni u domovinu i pokopani u Zagrebačkoj katedrali.

Bečki je dvor nastojao uništiti sve članove obitelji. Katarina Zrinska zatvorena je i umrla 1673. u samostanu dominikanki u Grazu. Nikolin sin Adam, inače posljednji Zrinski, stradao 1691. u borbi s Turcima kod Slankamena hicem u leđa.

U velikom broju dokumenata nakon propasti urote nalaze se opisi raznih objekata u čakovečkoj tvrđavi, opremljenoj za smještaj većeg broja vojnika te znatnih količina ratne opreme i streljiva. U prizemlju palače bila su razna spremišta, a na katu stambeni i reprezentativni prostori obitelji Zrinski. U utvrđenom dijelu, u ulaznom bastionu, nalazili su se oružarnica i spremište ratnog materijala, a u zgradi uz bedeme, u prizemlju je bila uljarnica, mesarnica i tamnički prostori. Na katu su bili stanovi zapovjednika gradske posade, stan kaštelana te stan i uredi upravitelja vlastelinstva. Postojala je i posebna zgrada za smještaj gostiju.

Krajem 17. st. prestala je turska opasnost, a početkom 18. st. u Mađarskoj je buknuo veliki ustanak protiv Leopolda I. Vodio ga je Franjo II. Rakoczy, sin Jelene Zrinske i unuk bana Petra Zrinskog. Hrvatski je sabor

1704. odlučio stati na kraljevu stranu, pa je ogorčeni Rakoczy napao Međimurje, zauzeo ga i opustošio, a bio je osvojio i čakovečku utvrdu. Međutim za nekoliko dana prognala ga je udružena hrvatska i carska vojska. Karlo III. je 1715. Međimurje dao u zakup grofu Ivana Čikulinu, a već 1719. poklonio ga je češkom plemiću Mihalju Ivanu Althanu i njegovoj ženi Anni Mariji rođenoj Pignatelly, španjolskoj markizi. Tada započinje razdoblje pojačane mađarizacije jer je Međimurje pripojeno Županiji Zala. To je stanje potrajalo sve do 1918., osim u dva kraća navrata, od kojih je jedan bio nakon 1848. i vojne intervencije u Mađarskoj bana Josipa Jelačića.

Nakon smrti grofa Althana Međimurjem je upravljala njegova udovica i u vlasti je te obitelji ostalo do 1791. To je razdoblje mira i prosperiteta te organiziranoga i uzornoga feudalnog gospodarstva. Dotirana je izgradnja brojnih crkava, a obavljene su i pregradnje u čakovečkoj utvrdi, između ostalog na palači je nadograđen još jedan kat. Valja reći da je na mjestu pogibije bana Nikole Zrinskog u Kuršanečkom lugu grofica Pignatelly 1728. podigla i spomenik. To svjedoči o njezinoj moći i utjecaju jer se u to vrijeme Zrinski nisu smjeli ni spominjati.

U Čakovcu su 1723. i 1741. izbili veliki požari u kojima su stradale kuće i franjevački samostan s crkvom. Međimurje je 1738. pogodio velik potres koji je nanio velike štete čakovečkoj utvrdi, župnim crkvama, a posebno poslije obnovljenom pavlinskom samostanu u Šenkovcu. Ipak potres je znatno obilježio kasniji izgled čakovečke utvrde. Popravljen su oštećene zidine, kule i unutrašnjost palače. Tada je nadograđen i kat četvrtaste palače, a umjesto srušenog zvonika na prednjem istočnom pročelju središnje zgrade izgrađen je novi na vanjskoj kuli. Krov je pokriiven olovnim pločama, a na vrh tornja montiran je sat što je bila velika

onodobna senzacija. Tom je adaptacijom utvrda izgubila izgled zamka i pretvorila se u dvorac, a tako izgleda i danas. Unutar utvrde izgrađeno je još nekoliko zgrada koje su služile za stanovanje činovnicima i upraviteljima imanja.

Legrad je početkom 18. st. doživio neobičnu sudbinu. Ujesen 1910. kiša je padala punih 15 dana i uzrokovala katastrofalnu poplavu. Tada je rijeka Drava promijenila tok i doslovno zaobišla Legrad pa ga je sa sjeverne preselila na južnu stranu rijeke. Time je Legrad "napustio" Međimurje i "prešao" u Podravinu u kojoj se i danas nalazi.

U 19. st. dolazi do naglog razvoja gospodarstva, posebno obrtništva, te razvoja školstva. Grade se mnogi mlinovi na Dravi, počinje s rudarstvom te ispiranjem zlata na toj rijeci, a razvija se i industrija. Prva se željeznička pruga u Hrvatskoj, koja povezuje Kotoribu s Čakovcem i Trnovcem (na pravcu Budimpešta-Trst) gradi 1860. Razvija se trgovina i bankarstvo, uglavnom u rukama Židova. To je vrijeme pojačane mađarizacije i naseljavanja Mađara u

gradskim naseljima Međimurja, posebno u Čakovcu gdje su tvorili gospodarsku, činovničku i prosvjetnu elitu. Ipak stalan je otpor mađarizaciji, a posebno se očituje u otporu crkvenom odvajanju Međimurja od Zagrebačke biskupije do čega nikad nije došlo. U Međimurju ima mnogo malih plemića, a najveći su Festetics od Tolne koji su vladali čakovečkim Starim gradom 132 godine. Veći dio imanja Starog grada iznajmili su dioničkom društvu koje je u njemu uredilo tvornicu šećera i rafineriju. Poslije su drvenu utvrdu kupili čakovečki obrtnici i držali je sve do nacionalizacije 1948.

Nakon Prvoga svjetskog rata Međimurje je ostalo u sastavu Mađarske, ali je spontananim oružanim akcijama priključeno Kraljevini SHS i poslije Jugoslaviji. Na odluku mirovne konferencije o pripojenju matičnoj državi utjecala je činjenica da je etnomuzikolog dr. Vinko Žganec uspio skupiti 15.000 lokalnih napjeva koji su svjedočili o slavenskom podrijetlu stanovništva. Međimurje je bilo od Mađarske okupirano i u Drugom svjetskom ratu. Tada su mnogi bili mobilizirani, a krajem rata potpuno

Crkva u središtu Podturena

su stradali i svi međimurski Židovi koji su u Međimurju imali dugu tradiciju te školu i bogomolju. Zanimljivo jest da je Međimurje 1991. nakon uspješnih blokada vojarnica i pregovora bilo prvo u novoj državi Hrvatskoj koje je bilo potpuno oslobođeno od JNA.

Nedavno smo posjetili čakovečku utvrdu u kojoj je danas smješten *Muzej Međimurja* sa 17.000 povijesnih i etnoloških izložaka. Uočili smo da se na ulaznom dijelu utvrde obavljaju i restauratorski radovi. Uz utvrdu je i lijepo održavani park koji se danas nalazi u samom središtu Čakovca, a saznali smo da se čak razmišlja da se u grabe uokolo utvrde pokuša ponovno vratiti voda.

Posjetili smo i neke utvrde uz Muru. Krenuli smo od Murskog Središća i potom cestom uz Muru. Dakako da nismo našli tragove nikakvih utvrda jer znamo da ih ni nema već nekoliko stoljeća. Čak ni lokalno stanovništvo ne zna gdje su se te utvrde nekada nalazile. To primjerice nije nitko znao u Podturenu, ali su nam u Kotoribi rekli da se stara utvrda Kotori najvjerojatnije nalazila na malom uzvišenju na kojem je danas zgrada osnovne škole. Utvrd u Donjoj Dubravi nismo ni tražili jer je ona, ma gdje bila, sigurno srušena kad i Novi Zrin na Velikom Pažutu, budući da su tada stradale i sve okolne utvrde.

Bili smo i na obali Mure gdje je u blizini skelarskog prijelaza postavljeno spomen-obilježje na 330. obljetnicu Zrinsko-frankopanske urote. Tamni je obelisk postavila družba *Braće hrvatskog zmaja*, a čini se da će mjesto utvrde uskoro s druge strane obilježiti i Mađari koji inače obavljaju velike istražne radove. Na kraju smo bili u Legradu. Tu dakako nismo tražili utvrdu jer bi se njezini ostaci, da ih uopće ima, morali nalaziti na drugoj obali Drave. To je inače do 1918. bilo veliko trgovačko i cehovsko središte s više od 5000 stanovnika, tada znatno veće i razvije-

Obelisk na mjestu utvrde Novi Zrin

nije od petnaestak kilometara udaljene Koprivnice. Danas zbog smanjenog prometa Dravom i prometne izoliranosti ima manje od 1500 sta-

Stara razglednica Čakovca s motivima utvrde

novnika. U središtu mjesta nalazi se kasnobarokna crkva, a u parku na glavnome trgu nalazi se skupina od 5 pilova koji pripadaju među najljepše u Hrvatskoj.

Nakon povratka u Zagreb, više informacija o utvrdi potražili smo od konzervatorice Ksenije Petrić, dipl. ing. arh., iz Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture, koordinatorice obnove i voditeljice konzervatorskog nadzora. Saznali smo da je ta jedina feudalna fortifikacijska građevina u Međimurju stavljena

pod zaštitu 1963. kao spomenik nulte kategorije (zajedno s parkom i nekadašnjim vodenim opkopima). Izvorom je bila izgrađena u ravnom močvarnom prostoru i okružena prostranim šumama. Građena je u renesansnom stilu prema modelu reprezentativnih građevina 16. st. u sjevernoj Italiji i susjednoj Mađarskoj. Sastoji se od velike reprezentativne kvadratične građevine s unutrašnjim dvorištem te peterokutne utvrde sa sustavom zidova i bastiona. Vjerojatno je djelo talijanskih vojnih graditelja.

Kontinuitet fortifikacijske arhitekture može se pratiti od srednjeg vijeka (13. i 14. st.) kada je tu bila zasebna kula (donjon) koja je služila za obranu i promatranje, a njezini tragovi nisu pronađeni. Do 16. st. postoji srednjovjekovni dvor, tipična vode-

na utvrda okružena obrambenim jarkom. Sačuvani su ostaci stare palače u donjim dijelovima obrambene građevine, a to je utvrđeno arheološkim istraživanjima 1995. Kada je u 16. st. izgrađena renesansna palača, obrambena je funkcija prilagođena promjenama ratne tehnike i načina ratovanja. Od 18. st. slabi obrambena funkcija i postaje samo sjedište feudalnog gospodara. Cijeli je sklop doživio veliku rekonstrukciju nakon katastrofalnog požara. U 19. i 20. st. zadržane su tipološke značajke palače i fortifikacijskog sustava, a obram-

beni su jarci djelomično zatrpani. Potom cijeli sklop postaje tvornica šećera, sjedište nekoliko javnih korisnika kao što su udruge, muzej i javne funkcije. U Drugome svjetskom ratu Stari je grad pretvoren u sabirni logor, a 1945. je u ruskom bombardiranju srušeno sjeverozapadno krilo plače što je obnovljeno odmah nakon rata. Zbog nacionalizacije i neodržavanja teško je stradala unutrašnja oprema, inventar i detalji, ali dijelom je oštećena i građevno-konstruktivna cjelina.

Prvi su radovi adaptacije i najnužniji popravci započeli u šezdesetim godinama prošlog stoljeća. S vremenom su iseljeni drugi korisnici i muzej je zauzeo veći dio kompleksa. Potom započinju sustavni konzervatorsko-restauratorski radovi koji su bazirani na arheološkim, konzervatorskim i konstruktorskim istraživanjima te odgovarajućoj projektnoj dokumentaciji. Tada je sanirano sjeverno i istočno krilo palače, a prizemlje je adaptirano za galerijski prostor, sa salom za vjenčanja i matičnim uredom. Tada su uređena i pročelja palače. Nakon ekspertize konstrukcije 1977. srušene su barokne zgrade naslonjene na renesansne bedeme, što je, drži ing. Petrić, bilo ishitreno i gubitak je za autentičnu povijesnu strukturu kompleksa.

U to su vrijeme učinjeni mnogi neprimjereni građevinski zahvati u neposrednoj blizini (trafostanica,

tvornički kompleksi tekstilne industrije, mlin sa silosom i otvoreni bazen), oštećen je dio spomeničke sredine, a prekinut je i prirodni dotok vode u opkope.

bedeme i kamena plastika, a u konstrukciju su ugrađene zatege. Tada je ulazni bastion natkriven zaštitnim krovijem. Program sanacije prekinut je 1995. i nastavak bi trebao uslije-

Oproštaj Katarine i Petra Zrinskog na slici Otona Ivekovića

Druga je faza obnove započela 1986. kada su izvedeni radovi rekonstrukcije i obnove vanjskih pročelja palače, a nakon toga je započela obnova utvrde. U temeljitim istražnim radovima (tada su u temeljima pronađeni najstariji pougljenjeni drveni piloti) pronađeni su i ostaci srednjovjekovne utvrde. U to se vrijeme vode velike rasprave o namjeni utvrde. Predlagani su razni sadržaji, ali oni nisu ni do danas provedeni. Radovi su zaustavljeni na sanaciji konstrukcije, a unutrašnje uređenje čeka budućeg korisnika. Sanirane su zgrade uz

diti. U međuvremenu su se izvodili samo manji zahvati u interijeru palače, a 1998. započela je djelomična rekonstrukcija južnog bastiona od kojega su sačuvani samo ostaci.

Mnogo je učinjeno na uređenju vanjskih prostora utvrde. U suradnji s gradskim i županijskim vlastima uklonjen je veliki otvoreni bazen s pratećim objektima. To je zaista značajan i vrijedan primjer suradnje u zaštiti povijesnih i graditeljskih cjelina.

Branko Nadilo

